

Krótką historia placu zabaw

JOANNA GÓZDŹ

Uniwersytet Śląski w Katowicach
ORCID: 0000-0003-2656-4376

Wprowadzenie

Dziecko potrafi bawić się wszędzie i wszystkim. Powszechna aktywność dzieci na świeżym powietrzu to zabawy na placu zabaw. Pojęcie placu zabaw pojawiło się na przełomie XIX i XX w. Obecnie rozumie się przez nie wydzielony teren, często ogrodzony, zaprojektowany jako przestrzeń zabawy dla dzieci. Obejmuje zestaw urządzeń do zabawy i infrastrukturę pomocniczą oraz posiada swój regulamin. Niniejszy rozdział prezentuje genezę i rozwój przestrzeni dziecięcych zabaw.

Urbanizacja i ruch kultury fizycznej jako geneza placów zabaw

W połowie XVIII w. coraz większa liczba ludności zaczęła napływać do europejskich miast. Rozpoczął się okres gwałtownej urbanizacji i industrializacji. Atrakcjami były rozrywki jarmarczne, czyli zabawy z karuzelami, huśtawkami, strzelnicą itp., które pierwotnie nie były domeną wyłącznie dzieci, ale i dorosłych. W życiu codziennym dzieci bawiły się wszędzie, np. na ulicach. Zabawa jednak, obok pracy, stanowiła najczęstszą przyczynę zgonów i urazów

(np. stratowanie przez wozy, czy spłoszone zwierzęta)¹. Pojawienie się przestrzeni przeznaczonej dla dziecięcych zabaw datuje się na II połowę XIX w. i jest związane z przeobrażeniami, które nastąpiły w zachodniej kulturze.

W XIX w. pojawiło się w Europie powszechne i obowiązkowe kształcenie. Poruszano wtedy również kwestię przyszkolnych terenów, które miały służyć podczas zajęć, ale i oferować miejsce spędzania czasu po lekcjach. Atrakcyjna szkoła miała przyciągać uczniów na swój teren i zapewnić frekwencję. Pod koniec XIX w. liczne place zabaw zaczęły powstawać przy placówkach oświatowych². Stopniowo po Europie zaczęła rozpowszechniać się również idea ochronek dziecięcych oraz ogródków dziecięcych Fröbela³, który przyczynił się do powstania placów zabaw, ponieważ podkreślał wartość zabawy dziecięcej, również ruchowej, oraz kładł nacisk na kontakt z przyrodą. Fröbel uznawany jest za twórcę pojęcia „plac zabaw” (*der Spielplatz*).

W dobie rodzących się europejskich nacjonalizmów rosła rola wychowania fizycznego. W XIX w. rozwijały się idee wychowania fizycznego, sportu i rekreacji oraz higieny. Symbolicznym momentem ich realizacji stała się organizacja pierwszych nowożytnych igrzysk olimpijskich w Atenach w 1896 r. Potrzebę ruchu na świeżym powietrzu łączono również z koniecznością odciążenia ograniczonej przestrzeni miasta. Rola wysiłku fizycznego podkreślana była już w starożytności, w epoce odrodzenia, ale w XX w. zostaje usankcjonowana formalnie i motywowana politycznie. W edukacji obowiązek wychowania fizycznego zaczęto realizować w II połowie XIX w., aby mógł się on upowszechnić w XX w.⁴

Wychowanie fizyczne i gimnastyka były krokiem milowym w powstawaniu instytucji placu zabaw. W tym miejscu przytoczę dwa najważniejsze kierunki w tym zakresie: gimnastykę szwedzką oraz ruch turnerski.

Szwedzki nauczyciel i fizjoterapeuta Piotr Henryk Ling był twórcą kierunku w wychowaniu fizycznym nazywanym „gimnastyką szwedzką”. Stworzył on w 1813 r. w Sztokholmie Centralny Instytut Gimnastyczny, kształcący

¹ J.L. Frost, *A History of Children's Play and Play Environments. Toward a Contemporary Child-Saving Movement*, Nowy Jork 2010.

² M. Czalczyńska-Podolska, *Ewolucja placu zabaw. Koncepcja przestrzeni zabaw dla dzieci w Europie i Stanach Zjednoczonych*, „Przestrzeń i Forma”, nr 13(2)/2010, s. 73–88.

³ S. Kot, *Historia wychowania*, t. 2, Warszawa 2010.

⁴ P. Mazur, *Sport i wychowanie fizyczne w myśli pedagogicznej* [w:] *Wychowanie przez sport. Wielość spojrzeń i doświadczeń*, red. P. Mazur, Chełm 2014, s. 7–29.

nauczycieli wychowania fizycznego dla całej Europy⁵. Stworzył on podział gimnastyki na: wychowawczą, estetyczną, wojskową i leczniczą. Zajmował się głównie leczniczą wartością ruchu. Opierając się na znajomości anatomii układał on zestawy ćwiczeń dla konkretnych schorzeń, stąd uznawany jest za prekursora fizjoterapii. W gimnastyce szwedzkiej wykorzystywano przyrządy takie jak: tram⁶, kładki, maszt, liny pionowe i skośne, koń, kozioł itp., ale również ćwiczenia bezprzyrządowe (np. ćwiczenia oporowe)⁷.

Po śmierci Piotra Linga jego dzieło było kontynuowane. Syn, Hjalmar Ling, w latach 60. XIX w. skoncentrował się na gimnastyce wychowawczej i przyczynił się do wprowadzenia gimnastyki jako obowiązkowego przedmiotu do szwedzkich szkół. Przekształcił urządzenia gimnastyczne tak, aby mogły służyć masowemu uprawianiu ćwiczeń (co wykorzystywano w szkołach i armii). System Linga zatriumfował w szkolnictwie całego świata⁸.

Córka P.H. Linga, Wendla Dahl-Ling, zajęła się propagowaniem gimnastyki wśród dziewcząt, dzięki czemu w 1866 r. w Centralnym Instytucie Gimnastycznym powstała klasa kształcąca kobiety – nauczycielki gimnastyki. Dzisiejszy wf jest pochodną gimnastyki szwedzkiej, choć zmniejsza się wymagania i upraszcza założenia⁹.

Drugą bardzo ważną postacią propagującą wychowanie fizyczne i gimnastykę w pierwszej połowie XIX w. był filolog i propagator idei zjednoczenia Niemiec, Friedrich Ludwig Jahn. Kierując się ideami nacjonalistycznymi, w 1811 r. stworzył pierwsze boisko turnerskie¹⁰ (*Turnplatz*) w Hasenheide koło Berlina. Było to pierwsze publiczne boisko gimnastyczne od czasów grackich gimnazjów. Zajęcia odbywały się dwa razy w tygodniu (środy i soboty w godzinach wolnych od nauki). Ćwiczenia przeplatane były pochodami i gramami ruchowymi. Jahn chciał przyzwyczaić młodzież do prostoty i surowości, stąd chłopcy nosili lniane uniformy, a w przerwach otrzymywali wyłącznie suchy chleb i wodę. Miało to służyć

⁵ Dwuletnie studia dawały tytuł nauczyciela gimnastyki i prawo nauczania w szkole średniej.

⁶ Przyrząd gimnastyczny w postaci poziomej, drewnianej belki.

⁷ E. Piasecki, *Dzieje wychowania fizycznego*, Lwów 1929.

⁸ Ibidem.

⁹ M. Gołąb, *Place zabaw: źródła, ewolucja, działanie*, Niepublikowana praca magisterska na kierunku: kulturoznawstwo – wiedza o kulturze pod kierunkiem dr hab. Pawła Rodaka, Uniwersytet Warszawski 2014, <https://depot.ceon.pl/handle/123456789/9314> [1.08.2022].

¹⁰ Od łac. *Tornare* (wrócić).

wychowaniu lepszego, wytrzymalszego przedstawiciela narodu niemieckiego. Zadaniem boiska było odrodzenie narodu niemieckiego przez ćwiczenia fizyczne. Coraz większą rolę na boisku turnerskim odgrywały przyrządy gimnastyczne – drążki i poręcze, orczyki, trapez i kółka stały się jego charakterystycznymi elementami. Turnerstwo rozwinęło się lawinowo w Niemczech oraz na całym świecie¹¹. To właśnie boisko turnerskie stanowiło inspirację dla twórców placów zabaw, który można określić jako spopularyzowaną formę boiska turnerskiego (przyrządy uproszczono i dostosowano do potrzeb dzieci)¹².

Przestrzeń zabaw dziecięcych w Stanach Zjednoczonych

W zatłoczonych, przemysłowych miastach brakowało przestrzeni odpoczynku i zabawy. W Stanach Zjednoczonych Nowojorski Central Park otwarty został w 1872 r., a w 1887 r. przeznaczono milion dolarów na stworzenie sieci małych parków. Jednak zabawa w postaci gry w piłkę, bieganie itp. była tam zabroniona aż do lat 90. XIX w. Wtedy, na skutek wypadku z udziałem wozu, rannych zostało kilkoro dzieci. W wyniku tego, pod wpływem nacisków społecznych, władze miejskie zezwoliły na użytkowanie przestrzeni parku w sposób zabawowy¹³.

Pojawiły się inicjatywy opieki nad dziećmi. Jane Addams wraz ze współpracownikami w 1889 r. otworzyła w Chicago *Hull House*, którego celem miała być poprawa losu robotników (emigrantów) i ich dzieci w przemysłowych dzielnicach miasta. Inicjatywa miała umożliwić im naukę i otrzymanie wsparcia, również materialnego. W 1893 r. Addams uruchomiła przy *Hull House* modelowy plac zabaw, pierwszy publiczny plac zabaw w Stanach Zjednoczonych. zapoczątkował on dyskusję na temat potrzeby tworzenia takich miejsc¹⁴.

Inicjatywą poszerzającą możliwości opieki nad dziećmi w Stanach Zjednoczonych były również bostońskie *sand gardens* („piaskowe ogrody/górki”) powstające początkowo (od 1886 r.) przy *The Massachusetts Emergency and Hygiene Assosiation*. Pomysł przywiozła z Berlina Maria Zakrzewska (Polka). Przez pierwsze lata zabawa dzieci na górkach piaskowych była nadzorowana

¹¹ E. Piasecki, op. cit.; Gimnastyka niemiecka do dziś jest widoczna w gimnastyce artystycznej.

¹² M. Gołąb, op. cit.

¹³ J.L. Frost, op. cit.

¹⁴ Ibidem.

przez matki niektórych dzieci oraz wolontariuszki. W 1887 r. górki było 10, a opiekujące się dziećmi kobiety zaczęły pobierać za to wynagrodzenie. Dzieci z kolei otrzymywały wypożyczone im do zabawy foremki i łopatkę¹⁵. Upatruje się w tym przedsięwzięciu początki ruchu na rzecz ochrony dzieci i ich praw, stwarzając im bezpieczne i kontrolowane możliwości działania¹⁶.

Na początku XIX w. przedostały się do Stanów Zjednoczonych idee turnerskie. Następowo to za pośrednictwem publikacji książkowych, a także emigracji członków ruchu turnerskiego, związanych z F.L. Jahnem: Karla Becka oraz Franza Liebera.

Karl Beck zatrudnił się w 1823 r. w prywatnej szkole dla chłopców w Northampton (stan Massachusetts) jako nauczyciel łaciny. Dzięki jego działaniom otwarto tam boisko do ćwiczeń, zwane *outdoor gymnasium*. Zostało ono wyposażone w przyrządy znane z boisk turnerskich, a sam Beck nadzorował przebieg ćwiczeń. Z biegiem czasu Beck zatrudnił się jako wykładowca turnerstwa w uniwersytecie Harvarda. Przy współudziale Franza Liebera, który był opiekunem i instruktorem, w Bostonie otwarto pierwsze publiczne *outdoor gymnasium*, przeznaczone dla chłopców od kilku do kilkunastu lat. Zainteresowanie ruchem turnerskim w Stanach Zjednoczonych stopniowo malało, by znów powrócić w latach 50. i 60. XIX w.¹⁷, a druga fala powrotu do tych idei przypadła na przełom XIX i XX w., kiedy zaczęto tworzyć w Stanach Zjednoczonych nowe place zabaw z urządzeniami gimnastycznymi.

Organizatorzy piaskowych górki, przeznaczonych głównie dla małych dzieci, postanowili połączyć je z możliwością rozwoju fizycznego dzieci. Pierwszy modelowy plac zabaw, jak wspomniano wcześniej, powstał z inicjatywy J. Addams przy *Hull House*. Obejmował on górki piaskową z potrzebnym wyposażeniem, drewniane klocki, huśtawki, krążnik oraz przestrzenie gier i zabaw. Zabawa odbywała się pod nadzorem opiekunów, ale dziewczynki bawiły się oddzielnie od chłopców¹⁸. Położono nacisk na wykorzystanie urządzeń gimnastycznych i wychowanie fizyczne, dzięki czemu modelowe place zabaw zaczęły się rozpowszechniać.

W 1906 r. powstała *The Playground Association of America* (PAA), którego działaczką była J. Addams oraz Henry C. Curtis (uczeń psychologa Granvillea

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ M. Gołąb, op. cit.

¹⁷ G. Pfister, *The Role of German Turners in American Physical Education*, "The International Journal of the History of Sport" no. 13(26)/2009.

¹⁸ J.L. Frost, op. cit.

Stanleya Halla)¹⁹. PAA służyło pomocą prawną, organizacyjną oraz wiedzą ekspercką władzom miast, które tworzyły na swoim terenie place zabaw. Powiększając zakres kompetencji w 1915 r. stowarzyszenie zmieniło nazwę na *The Playground and Recreation Association of America* (PRAA). Propagowało ono tworzenie placów zabaw przez władze szkolne, rekreację najuboższych, kształciło kadry instruktorów i nauczycieli oraz zaczęło opiniować sprzęt trafiający na place zabaw (rekomendacje dotyczące bezpieczeństwa), a także tworzyło publikacje poradnikowe (m.in. spis przyrządów)²⁰. Wśród rekomendowanych sprzętów znalazły się między innymi: krążnik²¹, słupek obrotowy, trapez, huśtawki, ważki, pierścienie, poręcze równoległe, drabinki, słupy do zjeżdżania, zjeżdżalnia, karuzela, ale też piaskownice, duże drewniane klocki, wózek, łopaty i wiaderka. Oprócz tego, na placu zabaw powinny znaleźć się boiska i miejsce na gry ruchowe, pole do uprawiania lekkiej atletyki oraz infrastruktura higieniczna (prysznic, toalety)²².

Place zabaw w Wielkiej Brytanii

W Wielkiej Brytanii właściciele fabryk stopniowo doceniali rolę wypoczynku pracowników. Dostrzeżono potrzebę stworzenia publicznych terenów zielonych, niezbyt odległych od miejsca zamieszkania. Zaczęto otwierać parki, stanowiące namiastkę przyrody w mieście. Stałym elementem wyposażenia parków (nie wszystkich), początkowo przeznaczonym dla dorosłych i dzieci, później dla najmłodszych, były place zabaw. Pierwszymi parkami były: Queen's Park (1849 r.), Philips Park w Manchesterze i Peel Park w Salford. W Manchesterze powstały plac zabaw był przeznaczony dla dzieci i dorosłych i wyposażony w: huśtawki zwykłe i obrotowe, boiska do gry w quoits²³, piłkę, krykieta, kręgle i badmintona, miejsca do skakania na skakance oraz stanowiska łucznicze. Założenia parkowe były wzorcem dla kolejnych parków, jednak manchesterski plac zabaw nie rozpoczął rewolucji w tworzeniu przestrzeni dla zabaw dziecięcych. Na uwagę

¹⁹ PAA, *The Playground Association of America*, <https://www.pgpedia.com/p/playground-association-america> [3.08.2022].

²⁰ Ibidem.

²¹ Rodzaj karuzeli napędzanej siłą nóg.

²² M. Gołąb, op. cit.

²³ Gra polegająca na rzucaniu metalowych krążków na drewniane słupki.

zasługuje fakt, że dostępność parków była ograniczona (do londyńskich parków nie wpuszczano biedoty), a w większości parków nie można było grać w piłkę, z kolei place zabaw do końca lat 70. XIX w. stanowiły raczej wyjątek²⁴.

W Wielkiej Brytanii pierwszy plac zabaw przeznaczony wyłącznie dla dzieci powstał w 1877 r. w Birmingham (*Burberry Street Recreation Ground*). Znalazły się w nim: huśtawki, drabinki i boiska. Inwestycja ta rozpoczęła szereg działań związanych z organizacją przestrzeni miejskiej z myślą o dzieciach. Z funduszy prywatnych i stowarzyszeń budowano kolejne place zabaw (również w dzielnicach robotniczych). Sojusznikiem takich działań były również szkoły, które tworzyły na swoich terenach place zabaw i boiska (100 ha w Londynie) dostępne do użytku w niedzielne popołudnia²⁵. Na pierwszych placach zabaw dzieci znajdowały się pod opieką dorosłych, którzy organizowali zabawę. Na placach znajdowały się huśtawki oraz przestrzeń do gier i zabaw. Oferta placów zabaw była szczególnie atrakcyjna dla przedstawicieli klas wyższych, których dzieci na do dzień trzymano „pod kloszem”. Z kolei dzieci z niższych warstw społecznych odwiedzały place zabaw, gdyż potrzebowały uwagi dorosłych²⁶.

Place zabaw na terenach polskich

Na terenach dawnej Rzeczypospolitej na początku 1888 r. z wnioskiem do rady miasta Krakowa o przekazanie terenów po wystawie rolniczo-przemysłowej (z 1887r.) pod planowany park zwrócił się Henryk Jordan – lekarz ginekolog. Park miał służyć dzieciom, które mogły by się w nim bawić, w którym dbano by o higienę i wychowanie – zarówno fizyczne, jak i patriotyczne. Władze Krakowa wyraziły na to zgodę, a w 1889 r. otwarto Park Miejski im dra Henryka Jordana, który cieszył się dużym zainteresowaniem na całym świecie oraz innych polskich miastach. Park Jordana nie był zwykłym placem zabaw, stanowił jednak pierwszy teren wydzielony z myślą o potrzebach dzieci. Pomysł ten utrwalił się pod pojęciem „ogrodu jordanowskiego”²⁷.

²⁴ A. Adams, A.A. Van Slyck, *Children's spaces*, <http://www.faqs.org/childhood/Ch-Co/Children-s-Spaces.html> [3.08.2022].

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibidem.

²⁷ J. Torowska, *Park im. dra Henryka Jordana w Krakowie*, Kraków 2006.

Jordan od 1967 r. przebywał w Nowym Jorku, gdzie na początku grywał na fortepianie w restauracjach i podczas zajęć gimnastyki szwedzkiej w szkole dla dziewcząt. Zetknięcie się z tą formą wychowania fizycznego uznane zostało za źródło działań Jordana na rzecz krzewienia higieny i rozwoju fizycznego²⁸.

Park Jordana w Krakowie miał powierzchnię 8 ha, a jego plan kształtem przypominał trójkąt. Główna aleja od bramy wejściowej prowadziła do okręgu, w którym ustawiono (chronologicznie) popiersia wybitnych Polaków w liczbie początkowo 16, a w chwili śmierci Jordana 45. Opowieści o nich Jordan przedstawiał początkowo osobiście, później czynili to przewodnicy²⁹.

Park obejmował również 14 boisk (m.in. błędnik – labirynt³⁰, strzelnicę, krążnik; 12 boisk było numerowanych, na części a nich ustawiono przyrządy gimnastyczne (koziolki, drabinki, poręczne, pomosty, drążek ze sprężystym mostkiem i inne) zakupione zagranicą. Park nie tylko umożliwiał spacer osobom starszym, ale przede wszystkim pozwolił doskonalić siłę i sprawność fizyczną i zapewniał ruch na świeżym powietrzu (Jordan był przekonany, że ze względów zdrowotnych dzieci potrzebują co najmniej 2 godzin ruchu dziennie). Z biegiem czasu poszerzono aktywność dzieci o różnego rodzaju gry i zabawy, a także ćwiczenia rzutu do celu, chodzenie na szczudłach, strzelanie z łuku, piłkę nożną, krykieta i tenisa³¹.

Boiska były podzielone na te przeznaczone dla chłopców i dla dziewczynek. Zajęcia rozpoczynały się po południu (o 17.30, a w wakacje o 18.00) i trwały 1,5 godz. W niedzielę przewidziano zajęcia dla osób pracujących („młodzież rzemieślnicza” – czeladnicy). Dzieci i młodzież były podzielone na zastępy, w których ćwiczyły, grały i bawiły się pod opieką przewodników. Przez pierwsze 45 minut wykonywano ćwiczenia na różnych przyrządach gimnastycznych, ćwiczone też grupowo. Po skończonych zajęciach, przy śpiewie patriotycznych pieśni, maszerowano na kolejne boisko, by tam wziąć udział w grach i zabawach. Zajęcia były dla każdego i były bezpłatne (zapisy odbywały się końcem

²⁸ A. Szylar, *Ponadczasowość postulatów pedagogicznych Henryka Jordana*, „Kwartalnik Edukacyjny” nr 2(81)/2015, s. 14–30.

²⁹ J. Torowska, op. cit.

³⁰ W ciągu ostatnich lat stał się popularnym wyposażeniem placów zabaw w Stanach Zjednoczonych; pozwala trenować orientację przestrzenną, spostrzegawczość, równowagę i koncentrację.

³¹ J. Torowska, op. cit.

kwietnia, a zajęcia odbywały się od maja do końca października). Do parku przychodziło codziennie około 2000 dzieci³².

W Parku Jordana znajdowały się natryski, jak również w pawilony, w których zajęcia odbywały się zimą i w niepogodę. Od 1905 r. organizowano w nim również warsztaty prac manualnych (stolarstwo i tokarstwo), które były skierowane dla młodzieży szkół średnich. Ponadto w tzw. mleczarni organizowano dożywianie (bułka i szklanka mleka). Z czasem Jordan zorganizował również ogródki warzywne i owocowe³³.

Wychowanie fizyczne było ważne dla Jordana nie tylko z pobudek higienicznych i zdrowotnych, ale również patriotycznych. Program zajęć obejmował przysposobienie wojskowe. Z biegiem czasu wyznaczono też stały dzień ćwiczeń wojskowych (sobota). Ze względu na ich popularność, były one nagrodą za wzorową frekwencję³⁴.

Jordan stał się twórcą dwóch nurtów w wychowaniu pozaszkolnym: tworzenia ogrodów dziecięcych nastawionych na ruch i zabawę, które w II połowie XX w. przekształciły się w place zabaw, a także nurt „światlicowy”³⁵.

W stolicy Królestwa Polskiego brakowało terenów dla dzieci. Do Warszawskiego Towarzystwa Higienicznego dotarły wieści o Parku Jordana. Towarzystwo zorganizowało zbiórkę pieniędzy na rzecz realizacji idei Jordana w Warszawie. Do organizatorów zgłosił się pełnomocnik spadkobierców warszawskiego przemysłowca Wilhelma Ellisa Raua i zaproponował finansowanie ogrodów. Przeznaczono na ten cel kwotę 300 tys. rubli. Pierwszy ogród otwarto początkiem sierpnia 1899 r. W 1904 r. działało w Warszawie 12 Ogrodów Raua. Mogły z nich korzystać dzieci od 6 roku życia. Zajęcia odbywały się popołudniami (przed południem wstęp z opiekunem). Instruktorzy organizowały gimnastykę szwedzką oraz gry i zabawy ruchowe. Zimą organizowano ślizgawki oraz zajęcia gimnastyczne pod dachem. W sezonie letnim również pływanie, kąpiele higieniczne oraz organizowano wycieczki statkiem po Wiśle. Cały rok prowadzono dożywianie, a cyklicznie szczepienia na ospę. Po odzyskaniu niepodległości ograniczone fundusze przyczyniły się do ograniczenia liczby ogrodów, a je same przeznaczono dla grup szkolnych – miały zapewnić wysoki poziom lekcji wychowania fizycznego. Ogrody Raua nie przypominały placu zabaw, ponieważ

³² A. Szylar, op. cit.

³³ J. Torowska, op. cit.

³⁴ A. Szylar, op. cit.

³⁵ M. Gołąb, op. cit.

nie były wyposażone w przyrządy, jednak w obszarze opieki i wychowania fizycznego były podobne do nadzorowanych, zagranicznych placów zabaw³⁶.

W 1929 r. w Polsce istniały nieskoordynowane instytucje, które można określić mianem ogródków dziecięcych, nie zapewniały opieki pedagogicznej, ani innego typu zajęć sportowych. W Krakowie Park Jordana stał się parkiem spacerowym. W tym samym roku Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Obronnego (za zgodą J. Piłsudskiego) powołał w Warszawie I Ogród Jordanowski (modelowy: obejmował bieżnię lekkoatletyczną, stanowisko do skoków wzwyż i w dal, do rzucania dyskiem i inne urządzenia m.in. zjeżdżalnie, karuzele, huśtawki i piaskownice, a także przestrzeń do ćwiczeń gimnastycznych). Powstało przy nim Towarzystwo Przyjaciół I Ogrodu Jordanowskiego, która została następnie przekształcona w Warszawskie Towarzystwo Ogródów Jordanowskich (1932 r.). Z tego ostatniego wydzieliło się w 1934 r. Centralne Towarzystwo Ogródów Jordanowskich, które zajmowało się tworzeniem ogrodów w innych miastach Polski. W Warszawie powstało dziewięć, a na terenie Polski 160 ogrodów dziecięcych. W ogrodach organizowano dożywianie i zakładano ogródki warzywne. Pełniły one również funkcję integracji dzieci ubogich i bogatszych oraz funkcję przedszkolną. Były instytucją bezpłatną, finansowaną z budżetu państwa. Po wybuchu II wojny światowej pod szyldem *Kindergarten* w Warszawie działało 10 ogrodów jordanowskich i prowadziły one tradycyjne zajęcia na świeżym powietrzu³⁷. Zatrudniano dawnych pracowników (ich działania stały się ogniwem akcji pomocowych w okupowanej Warszawie). Działalność WTOJ formalnie zakończono w 1945 r., kiedy przekazano ogrody władzom miasta³⁸.

W 1947 r. w Warszawie działało 12 ogrodów jordanowskich i projektowano cztery nowe. Na Śląsku działało ich w 1945 r. 14. Po wojnie ogrody jordanowskie przechodziły odrodzenie na terenie całej Polski. Jednak wciąż trwały ustalanie ich kompetencji. W zasadzie od lat 50. XX w. ogrody jordanowskie przekształciły się formalnie w świetlice. W 1963 r. zamknięto Towarzystwo Przyjaciół Ogródów Jordanowskich, co ostatecznie oznaczało odejście od kon-

³⁶ Ibidem; K. Kmic, *Idea wychowania fizycznego oraz poprawy zdrowia dzieci realizowana w warszawskich Ogródach im. W.E. Raua w I połowie XX wieku* [w:] *Dziecko w kulturze europejskiej*, red. K. Bogacka, Warszawa 2016, s. 243–262; A. Wojewoda, *Od idei do realizacji – Ogrody dziecięce im. W.E. Raua w Warszawie 1899–1901*, „Studia Edukacyjne” nr 53/2019, s. 361–372.

³⁷ Działania nie obejmowały terenu getta.

³⁸ M. Gołąb, op. cit.

cepcji Jordana – ogrodu jako przestrzeni służącej wychowaniu fizycznemu i propagowaniu ruchu. Ogrody jako świetlice przetrwały do końca PRL, aż w końcu zniknęły lub przekształciły się w tradycyjne place zabaw³⁹.

Od połowy lat 50. XX w. place zabaw stawały się stopniowo standardowym elementem krajobrazu blokowisk. Dostęp do nich był dogodny, jednak nie podlegały kontroli dorosłych – nie były konieczne zapisy i realizacja programu zajęć. Po upadku komunizmu budowano i modernizowano place zabaw na dużą skalę. Powstały liczne firmy zajmujące się konstruowaniem i urządzeniem placów zabaw. Jednocześnie placom zabaw wyrosła konkurencja w postaci instytucji prywatnych i pozarządowych: szkoły sztuk walki, sale zabaw, szkoły sportowe itp.⁴⁰

Podsumowanie

Z ruchu higieny i kultury fizycznej wyrosły tradycyjne place zabaw. Dominującym kierunkiem „osiedlowych” placów zabaw stała się standaryzacja (odnosząca się głównie do bezpieczeństwa dzieci), która sprawiła, że większość z nich wygląda bardzo podobnie. Najczęściej spotykanymi urządzeniami zabawowymi stały się: huśtawki (tradycyjne oraz tzw. ważki⁴¹), drabinki, zjeżdżalnie, karuzela, bujaki i piaskownice. Później pojawiły się również domki – kryjówki dla dzieci, zadaszone, raczej niewielkich rozmiarów. Tradycję sprzętów gimnastycznych kontynuują: drabinki, równoważnie, przelotnie i linearia. Na placach zabaw zrezygnowano z opieki pedagogicznej, stopniowo rezygnowano też z dożywania, wychowania fizycznego oraz edukacji.

W aktualnych realiach naturalna kiedyś aktywność na świeżym powietrzu musi konkurować z rozrywkami typowymi dla dzieci w XXI w.: gramami multimedialnymi i Internetem. W celu urozmaicenia dziecięcych zabaw w koncepcjach projektantów placów zabaw pojawiają się obecnie również: przygodowe place zabaw⁴² oraz naturalne place zabaw⁴³. Niewątpliwie trudne stało

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Kontynuatorki huśtawek ręcznych znanych w boisk turnerskich.

⁴² Tzw. śmieciowe/recyklingowe place zabaw. Koncepcja pojawiła się w Danii na przełomie lat 20. i 30. XX w. na podstawie obserwacji dzieci, które bawiły się patykami, deskami, kawałkami rur i ceglami na „niedokończonym” placu zabaw.

⁴³ Miejsce przeznaczone do zabawy, w którym wykorzystuje się naturalne ukształtowanie terenu, lokalną roślinność oraz stosuje materiały naturalne.

się przyciągnięcie na plac zabaw nastolatków. Stąd pomysł wprowadzenia do użytku małych gajów i „herkulesów”⁴⁴, opartych głównie o założenia kalisteniki⁴⁵. Potencjał rozwojowy placów zabaw, zarówno tradycyjnych, jak i alternatywnych jest ogromny. Problematyka ta wykracza jednak poza ramy niniejszego opracowania i stanowić będzie temat kolejnego.

BIBLIOGRAFIA:

PUBLIKACJE KSIĄŻKOWE:

- Frost J.L., *A History of Children's Play and Play Environments. Toward a Contemporary Child-Saving Movement*, Nowy Jork 2010.
- Kot S., *Historia wychowania*, t. 2, Warszawa 2010.
- Kmic K., *Idea wychowania fizycznego oraz poprawy zdrowia dzieci realizowana w warszawskich Ogrodach im. W.E. Raua w I połowie XX wieku* [w:] *Dziecko w kulturze europejskiej*, red. K. Bogacka, Warszawa 2016.
- Mazur P., *Sport i wychowanie fizyczne w myśli pedagogicznej* [w:] *Wychowanie przez sport. Wielość spojrzeń i doświadczeń*, red. P. Mazur, Chełm 2014.
- Piasecki E., *Dzieje wychowania fizycznego*, Lwów 1929.
- Torowska J., *Park im. dra Henryka Jordana w Krakowie*, Kraków 2006.

ARTYKUŁY:

- Czałczyńska-Podolska M., *Ewolucja placu zabaw. Koncepcja przestrzeni zabaw dla dzieci w Europie i Stanach Zjednoczonych*, „Przestrzen i Forma” nr 13(2)/2010.
- Pfister G., *The Role of German Turners in American Physical Education*, „The International Journal of the History of Sport” no. 13(26)/2009.
- Szylar A., *Ponadczasowość postulatów pedagogicznych Henryka Jordana*, „Kwartalnik Edukacyjny” nr 2(81)/2015.
- Wojewoda A., *Od idei do realizacji – Ogrody dziecięce im. W.E. Raua w Warszawie 1899–1901*, „Studia Edukacyjne” nr 53/2019.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE:

- Adams A., Van Slyck A.A., *Children's spaces*, <http://www.faqs.org/childhood/Ch-Co/Children-s-Spaces.html>
- Gołąb M., *Place zabaw: źródła, ewolucja, działanie*, Niepublikowana praca magisterska na kierunku: kulturoznawstwo – wiedza o kulturze pod kierunkiem dr hab. Pawła Rodaka, Uniwersytet Warszawski 2014, <https://depot.ceon.pl/handle/123456789/9314>
- PAA, *The Playground Association of America*, <https://www.pgpedia.com/p/playground-association-america>

⁴⁴ Siłownie pod gołym niebem.

⁴⁵ Trening z wykorzystaniem własnej masy ciała.